

Якщо неправдива інформація, була поширена іншим ЗМІ, то в спеціальних законах не прописана процедура спростування (наприклад, Закони України "Про телебачення і радіомовлення" від 28.02.1995 р., "Про інформаційні агентства" від 21.12.1993 р.).

Саме тому в кожному з цих випадків слід користуватися загальними положеннями про спростування. Однак, якщо спростування в тому самому з'ясуванні масової інформації є неможливим внаслідок притиснення його діяльності, воно має бути оприлюднено в іншому ЗМІ за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію. Окрім передбачених у законі способів, суди інколи на практиці намагаються застосовувати й інші способи захисту особистих немайнових прав фізичних або юридичних осіб, які не передбачені в законі. Одним із таких способів є примусове вибачення перед потерпілим за поширення недостовірної інформації.

Отже, як вбачається з викладеного, незважаючи на те, що цивільно-правове регулювання захисту честі, гідності та ділової репутації має досить тривалу історію розвитку, існує багато невирішених питань як стосовно суб'єктів-носіїв таких немайнових благ, так і щодо визначення особи, яка посягає на ці блага. Також підлягають юридичному і способи захисту даних прав.

Відтак, цивільне законодавство, що регулює відносини з приводу захисту честі, гідності і ділової репутації, потребує вдосконалення та доопрацювання.

Посилання:

1. Стефанчук Р.А. Окремі питання правового регулювання честі, гідності та ділової репутації // *Право України*. - 2003. - № 10. - С.16.
2. Белявский А.П., Придворов Н.А. Охрана чести и достоинства личности в СССР. - М., 1971; Пронина М.Г. Защита чести и достоинства гражданина (гражданско-правовые средства). - Минск., 1976. - С. 256.
3. Эрделевский А.М. Моральный вред и компенсация за страдания. - М., 1997. - С.190.
4. Романович А.Н. Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации // *Дис... к.ю.н.* 12.00.03. - М., 1997. - С. 98.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: Русский язык, 1984. - С. 797.
6. Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В.О. Яременко, О.А. Сліпущко. - К.: Ажур, 1998. - Т.3. - С. 898.
7. Малыпа М.Н. Защита чести достоинства, деловой репутации предпринимателя // *Законодательство и экономика*. - 1993. - № 24. - С.18.

УДК: 343.913 : 343.543.

*Синьский О.В.,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
юридичного факультету ЗНУ,
магистр радник юстиції*

Психологічний профіль сексуального злочинця

Психологічний профіль (портрет) являє собою систематизований, складений за певною схемою перелік кримінально важливої психологічної інформації стосовно особистості сексуального злочинця.

Пострадянські серійні убивці, на відміну від звичайно охайних, доглянутих, часом зовні респектабельних замордонних серійників, частіше виглядають не кращим образом. Їхній зовнішній вигляд відповідає низькому соціальному статусу знедоленого. Несмачно, примітивно одягнені в дешеві, поношені речі з потугою на оригінальність і наслідування моді. Часто

який-небудь значок чи знак, що свідчить про внутрішні прагнення чи виділяється зрівнятися з багатокласовими особами. Очіпні, з вираженнями зацьмованого звірка. Руки диспластичні, незграбні. У розмові на звичайні теми прагнуть піти від спілкування, не дивляться в очі.

Визначена відмінність портрета українського серійного убивці від західного зразка має своє пояснення. Воно обумовлено відомою своєрідністю субкультури, середовища обитання, особливостями соціально-економічної ситуації радянської і пострадянської дійсності.

Практика розробки і реалізації пошукових портретів серійних сексуальних злочинців має багаторічну історію. Однак довгі роки це робилося з напівінстинктивними, орієнтуючись на суб'єктивні представлення й особистий досвід тих, хто з обов'язку служби встановлював і викривав злочинців. Успіх у цій справі супроводжував насамперед тих, хто мав багатий особистий досвід розкриття злочинів. На які-небудь серйозні наукові обґрунтування при цьому ніхто, природно, спиратися не міг. І немудро, якщо врахувати, що в СРСР фундаментальне вивчення психологами і криміналістами серійних убивств із метою їхнього розкриття почалося в 70-і роки після того, як було доведено, що з десяток убивств на трасі між Вітебськом і Полоцьком вчинила одна людина [1, с. 419].

У 1992 році в МВС Росії була прийнята програма проведення науково-практичної розробки пошукових психологічних портретів невідомих злочинців, що роблять серійні злочини проти особистості. У НДІ МВС РФ створили відділ психо-фізіологічних проблем розкриття злочинів і аналізу злочинної поведінки. Введені в експлуатацію автоматизовані інформаційно-пошукові системи "Монстр", "Насильство" і "Досьє".

Дослідження серійних убивств ведуться по наступним напрямках: 1) розробка психологічної і психодіагностичної типології сексуальних серійних убивць; 2) визначення методів виявлення основних ознак особистості і поведінки серійних злочинців; 3) з'ясування статистичної значимості виявлених характерних ознак особистості і поведінки сексуальних злочинців; 4) створення типової інформаційної моделі сексуального убивці і формування пошукового портрета по конкретних справах з метою розшуку [1, с. 420].

У кожному конкретному випадку пошуковий портрет є результатом комплексного міждисциплінарного аналізу відбитого в матеріалах кримінальної справи кримінальної події. Як і у випадку західного профайлінга, спрямованість аналізу даних, отриманих у ході огляду місця події, що містяться в показаннях свідків, висновках різних експертів, має двувимірну взаємвключну задачу - з одного боку зведення про особистість злочинця, але не прізвище й адресу, а інформацію, що дозволяє скласти вероятнісний портрет злочинця з характерними рисами його психічного і зовнішнього вигляду, професійною орієнтацією, стилем життя, захопленнями й іншим.

Отже, збіг підозрюваного з моделлю допоможе викрити злочинця, а розбіжність - відвести підозра від невинного. А до того як з'явиться конкретний підозрюваний, можливе створення його психологічної моделі, образу [1, с. 420-421].

У складанні таких портретів (моделей) беруть участь науковці і практичні працівники - фахівці різних "поведінкових" галузей - криміналісти, кримінологи, психологи, сексологи, психіатри. Плодом їхньої спільної

роботи виступає висновок, що має рекомендаційний характер. У залежності від характеру і змісту інформації пошуковий портрет устаноселюваного злочинця може містити наступні дані: 1) загальна характеристика особистості і переважна мотивація поведінки; 2) звички, схильності, навички й інші індивідуальні ознаки особистості; 3) вікова група; 4) район проживання; 5) район місця роботи, служби, навчання; 6) рівень освіти і професійна діяльність; 7) особливості походження (батьківська родина) і історія особистого життя; 8) родинний стан і наявність дітей; 9) відношення до служби в армії, спорту, роботі з дітьми; 10) наявність минулої судимості; 11) наявність психічної й іншої патології; 12) антропологічна і функціональна характеристика (тип зовнішності, статура, пантоміміка) [1, с. 421].

Можливості розробки і використання пошукових психологічних портретів обговорювалися трьох наукових конференціях, організованих у 1994, 1998 і 2001 роках у Російській Федерації. На жаль, подібні проблеми в Україні на подібному рівні дотепер не розглядалися. Слід зазначити, що співпадає висновок складає 68%. І хоча великого прориву на цьому фронті поки ще не замчено, визначені позитивні зрушення намітилися. Одне зі свідчень тому - вихід робіт, у яких розглядається технологія психологічного профайлінга і приводяться рекомендації з реалізації пошукових портретів злочинця. Наприклад, пропонується типова модель пошукового портрета злочинця, що складається з 3 блоків: 1) ознаки, що характеризують злочинця як об'єкт реального світу і як особистість (соціально-демографічні, функціональні, психічні); 2) ознака типу зв'язків і відносин (відносин до потерпілого, до місцевості, на якій розташоване місце події і т.п.); 3) ознаки злочинця як суб'єкта кримінальної активності й об'єкта, що участвують у процесі следоутворення (дії до, у ході і після здійснення злочину, сліди на тілі, одязі злочинця і на взаємодіючих з ним об'єктах) [1, с. 422].

Психологічний профіль п'ятирічного характеризується такими рисами, як схильність до диминування і подолання перешкод. У них найнижча чутливість у міжособистісних контактах (черствість), і в найменшому ступені виражена схильність до самоаналізу і здатність поставити себе на місце іншого.

Інтелектуальний контроль поведінки низький, характерна навмисна демонстрація чоловічої моделі поведінки, про що свідчить і характер зробленого ними сексуального злочину (сексуальне убивство, зґвалтування, задоволення статеві пристрасті в перекрученій формі), у якому сексуальні мотиви виражені в меншому ступені, а в більшій - твердження себе в чоловічій ролі.

Ім прищипи також імпульсивність, ригідність, соціальна відчуженість, порушення адаптації [1, с. 431].

Існують і більш детальні пророблення цього питання. Так, розроблювачем психологічних пошукових портретів серійних сексуальних убивць рекомендується звертати увагу на час нападу на жертви. При цьому доцільно зафіксувати день тижня і його особливості: робітнич, вихідний, свято. Крім того, необхідно вказати можливий зв'язок часу злочину з робочим режимом даного пункту місцевості: закінчення роботи середньої школи, підприємства; збільшення кількості людей у місці здійснення чи злочину; навпаки, зменшення їхньої кількості.

Закономірність вибору часу здійснення насильницького сексуального злочину визначається по двох напрямках: часу доби нападу і періодичності здійснення нападів (у які дні, місяці і т.п.). Ці позички не зв'язані один з одним і зв'язуються по окремісті. На вибір часу доби здійснення сексуальних злочинів впливає імовірність появи жертви в місці, що підходить для нападу. На періодичність здійснення злочинів впливають характер і рівень нереалізованих потреб злочинця, що у свою чергу залежить від погодних умов, часу року, фази Місяця, режиму роботи, навчання і т.п.

Узагальнені дані показують, що нападу з метою зґвалтування у великих містах відбуваються переважно в 11, 14, 19 годин і 22 години. Прямітно, що після 22 годин число сексуальних нападів незначне, хоча серед населення зазначений час вважається найбільш небезпечним у цьому плані. Піки росту числа нападів по сексуальних мотивах виявилися обумовлені насамперед появою на вулиці одночасно найбільшої кількості потенційних жертв: 14-15 годин - час закінчення занять у школах; 16-17 годин - закінчення занять у групах продовженого дня, університетах, інститутах; 18-19 - закінчення роботи; 22 години - повернення з вечірніх гулянок, з гостей.

Важливо не час саме по собі, а те, чим обумовлений вибір саме цього часу для нападів. Проводячи вивчення часу сексуальних нападів, важливо звернути увагу на те, у який день тижня відбувалися злочини і чим він примітний для даної місцевості. Так, чи наявність відсутність вихідних, святкових днів, обрання для здійснення сексуальних нападів указує на родинний стан злочинця, ступінь його прязливості до родини.

Наступним важливим моментом, що характеризує час здійснення злочину, є погодні умови. На кримінальну активність серійних сексуальних злочинців впливає не стільки сама погода, скільки зміна атмосферного тиску [1, с. 428]. Для більшості злочинців сезоном найбільшої сексуальної активності є весна. Потім у ряді убивання активності коштує осінь. А найменше таких нападів відбувається узимку, що вобщі неважко пояснити.

Серійні сексуальні убивства мають наступні

специфічні риси: 1) число жертв - не менш двох; 2) жертвами стають підлітки і діти обоєго пола, дорослі жінки; 3) більшість убивств відбувається з особливою жорстокістю; 4) всі убивства зв'язані із сексуальними переживаннями; 5) у більшості випадків жертва спеціально не вибирається, напад частий відбувається і на випадково підкрутованих осіб; 6) убивства відбуваються з рівною періодичністю, різними способами і знаряддями; 7) іноді сексуальні убивства супроводжуються актами канібалізму; 8) усі серійні сексуальні убивства відбуваються в умовах неочевидності [1, с. 431].

Сексуальні убивці-маніяки звичайно вистежують жертву, раптово нападають на неї, приводячи в стан шоку, насипують, наносять безліч тілесних ушкоджень, розпорюють груди і живіт, вивертають внутрішності, роблять наруги над статевими органами, відрізають окремі шматки тіла, поїдають їхній чи розкидають у різні сторони і т.п.

Отримані в результаті дослідження показники дозволяють одержати деяку загальну модель особистості злочинця, що скоював багатоепізодні вбивства за сексуальними мотивами. Це молодий чоловік у віці від 19 до 24 років, не одружений, приналежний до робітничого середовища, що закінчив 7-9 класів загальноосвітньої школи, що не залучався раніше до кримінальної відповідальності, що не служив в армії, що страждає розладом психічної діяльності у формі психопатії.

Що стосується психологічних особливостей зазначених осіб, то вони характеризуються раністю, внутрішньою напруженістю, тривожністю, ригідністю (застраєвельністю афективних переживань), підозрлістю, злопам'ятністю, високим рівнем агресивності. Наявність афективних установок, прояву нетерпимості, ворожості не дозволяють їм змінити стереотип поведінки, обумовлюють порушення соціальної взаємодії, погану соціальну пристосованість. Їм присущі імпульсивність, безпосередня реалізація в повсякденні виняючих спонукань, крайній егоїзм із зосередженістю на власній особистості, власних переживаннях, зневага до інтересів і почуттів інших людей, іноді з відчуттям власної незвичайності, бажанням самовираження, залучення до себе уваги.

Серійних сексуальних убивств відрізняє несвідоме прагнення до психологічної дистанції між собою і навколишнім світом, відхід у себе. Ці дані можна інтерпретувати як глибоке і тривале руйнування відносин із середовищем, що з якогось моменту починає виступати в якості ворожої й у той же час часто незрозумілої сили, що несе погрозу для даної людини. З цим, безсумнівно, зв'язані підозрлість, злопам'ятність, підвищена чутливість до зовнішніх впливів, нерозуміння середовища, що підвищує і підтримує тривожність і страх смерті.

Гвалтівники дуже приблизно поділяються на двох груп: 1) "не від світу цього" -, що знаходяться на

грані психічного чи розладу нестандартні погляди, що мають украї, на життя, ретельно готують свій напад, перекриваючи наміченій жертві всі можливі шляхи до втечі; можуть звалтувати саме визначену жертву, причому не що обов'язково загоділа йому жодь неприємності; до цієї групи відносяться гвалтівники типу Чикотіло - "що рятують світ" від повій, геєв чи жінок у чорних колготках; можуть вважатися прекрасним чоловіком і батьком, може боготворити одну жінку - це не перешкодить йому приникувати всіх інших; 2) "мужлани" - часом навіть не розуміють, що роблять насильство, - вони просто роблять те, що їм хочеться в даній момент; іноді керуються деякими упрощеними догмами - скажімо, якщо при ньому жінка роздягнулася хоча б до купальника - те, виходить, зобов'язана віддатися, причому його не хвилює, що ця жінка може так не вважати; нерідко, прийшовши до знайомого, накидається на неї (незалежно від її віку), тільки тому, що, мов, залишився з нею насидиці [1, с.438-439].

У Національному Центрі аналізу насильницьких злочинів при академії ФБР у Квантро (штат Вірджинія) була розроблена оригінальна класифікація убивств. В основу цієї класифікації покладена кількість жертв, тип і стиль поведінки злочинця. За цими критеріями виділяються наступні види убивств: 1) одичне: одна жертва за один епізод; 2) подвійне: в одному місці й в один час убиваються дві жертви; 3) потрійне: три жертви в один час і в одному місці; 4) масове: більш чотирьох жертв за один епізод і в одному місці. Виділяються два підкатегорії масові убивства: класичне і сімейне. Класичні масові убивства відбуваються, як правило, психічно незрівноваженими індивідами, що мають серйозні особисті проблеми.

Ланцюгове убивство: одному розтягнутій у часі епізод кримінального поводження, сполученого з послідовним здійсненням убивств кількох людей у двох і більш місцях. Період емоційного остигання між убивствами в таких злочинців відсутствует.

Серійне убивство: три і більш окремі епізоди в трьох чи більш окремих місцях з періодом емоційного остигання злочинця між убивствами. Це найменший злочин, відмітними рисами якого є попередня йому фаза (стадія) фантазії і детальне планування убивства. Коли проходить час, достатнє для "остигання" від останнього убивства, серійний киллер вибирає наступну жертву і діє у відповідності зі своїм планом. Тривалість періоду емоційного остигання може складати дні, тижні, місяці і навіть роки. Однак убивства обов'язково відновлюються.

Наявність періоду емоційного остигання є ключовою ознакою, що відрізняє серійника від інших килерів, що вчиняють множинні убивства.

Існує кілька варіантів схеми поводження убийць-серійника в рамках окремо взятого епізоду серії. Найбільш розповсюдженою вважається шеститетатна модель.

Зрозуміло, з урахуванням ситуації й особистості злочинця вона реалізується не завжди у всій повноті її елементів. Однак у всіх випадках у люсті переїсного вона припускає етап, названий фазою фантазії.

Фантазування - невідмінна частина, ключова ланка системи кримінального поводження серійника. Іншими словами, задовго до того, як він переходить до дії, тобто починає убивати, у нього обов'язково, можна сказати, фатально виникає якась нав'язлива, можна сказати, фатально виникає якась нав'язлива фантастична мріянь. В одних випадках ці фантазії дуже прості, в інші - досить вигадливі. Але вони присутні завжди, як неминучість [2].

Складання психологічного портрету особи злочинця, що вчинює насильницькі злочини на сексуальному ґрунті, є одним з найбільш ефективних методів розслідування насильницьких злочинів досліджуваного виду, який використовується нині ФБР у США. Основна передумова, на якій базується метод "психологічного профілю (портрету)", полягає у створенні систематизованого віртуального опису, який відображає суттєві для характеристики особи і поведінки злочинця ознаки. Зазначені аналоги в інформаційній системі (криміналістичних обліках), необхідні для виявлення серійних сексуальних вбивць, а також для створення типології злочинців цієї категорії, створені і функціонують, наприклад, у США - система VICAP, Російській Федерації - АПС "Монстр".

З допомогою даного методу можна значно звузити коло розслідування, скласти уявлення про людину, яка могла вчинити такий злочин. В США метод профілювання похідно використовується при встановленні злочинців, котрі вчинили вбивства і звалтування. У Великій Британії цей метод вперше був застосований у 1983 році при розслідуванні серії звалтувань. Однак, справжнього визнання він набув з 1986 року, коли з допомогою останнього вдалося розкрити вбивство.

Після цього метод визначений як спроба зробити опис кримінального злочинця на основі аналізу характеристик того, що відбулося, й інші фонові інформації.

Таким чином, цей метод допомагає проструктурувати розслідування і визначити пріоритети у списку підозрюваних осіб.

Фахівці США зазначають, що сліди, залишені на місці події, є певними "психологічними маркерами", що дозволяють робити висновки про певні способи поведінки, а через них про особистісні характеристики сексуального злочинця [3, с. 55-67].

Теоретична основа методу криміналістичного профілювання базується на твердженні, що особистість злочинця проявляється у його поведінці [4, с. 64].

Сутність зазначеного методу полягає у тому, що на основі представлення даних праці людини, що спеціалізуються на складанні психологічного профілю особистості, утворюють приблизний опис злочинця, де вказується прогнозований вік, раса, стать, сімейне становище, службовий статус, сексуальна зрілість, психосексуальна орієнтація, можливе кримінальне минуле, стосунки з жертвою, ймовірність вчинення насильницького злочину на сексуальному ґрунті в майбутньому.

Визначимо як складається "психологічний профіль" сексуального злочинця. Розроблена спеціальним центром дослідження насильницьких злочинів Академії ФБР (США) процедура налічує п'ять так званих кроків або етапів: ретельне вичення або аналіз природи та сутності злочину й типів осіб (психологічна типологія осіб, які вчинили діяння у минулому); вичерпний аналіз місця злочину; поглиблене вичення оточення, заняття та захоплень жертви і підозрюваного; формування можливих мотивуючих факторів усіх залучених до розслідування осіб; опис злочинця (на підставі зовнішніх поведінкових проявів його вірогідної психологічної сутності). Зокрема, у "психологічному профілі" описуються та оцінюються такі характеристики злочинця: стать і вікові межі, родинний статус, рівень освіти, рід занять (загальні дані про роботу), як буде реагувати на ситуацію розслідування і перешкоди опитування чи допиту, рівень сексуальної зрілості, чи може вчинити знову аналогічний злочин, вірогідність того, що злочинець міг вчинити у минулому аналогічний злочин, чи є на нього інші матеріали правосудних органів.

Існують психологічні методики щодо встановлення типологічних характеристик особи. Так, за проєкційним тестом Роршаха, який використовується з 1967 року, застосовується 10 стандартних таблиць з відтворенням на них чорними і кольоровими плямами. Також є таблиці, що несуть підсвідоме сексуальне навантаження. Підозрюваній просто висловлює свої асоціації. У осіб, що вчинили сексуальні злочини, вони викликають сексуальний шок, тобто особа затримується з відповіддю на 40-60 секунд. Якщо перед вами сексуальний убивця, садист - його залучає червоний колір, плями - викликають асоціації крові. У осіб причетних до сексуального злочинам - 75% асоціацій носить сексуальний характер. Визначити причетність за цим тестом можна з точністю до 95%. На нашу думку, психологічний профіль сексуального вбивці не містить у собі порівняння з іншими подібними злочинцями або злочинцями. Він виключає лише ті характеристики, що робляться на підставі речових доказів, які зв'язані з визначенням злочинном або серією

убивств, віктимологією і наслідками опладу місця події.

Задання складання психологічного "профілю особистості" полягає у тому, щоб на основі аналізу злочинної діяльності зробити висновки про психологічні особливості злочинця, визначивши попередньо його особистісні характеристики.

Таким чином, спираючись на визначене спробуємо зробити висновок, що сфера застосування психологічного "профілю особистості" - насильницькі злочини, що вчиняються на сексуальному ґрунті, певного виду, у яких злочинці у певній мірі себе індивідуалізують. При виченні аналогічних випадків уваляють головною мету встановлення належності характерного "почерку" злочинця. Системне порівняння аналогічних випадків дозволяє, крім того, вивести множинність однорідних злочинів і, відповідно, встановити, що розшукуваний злочинець є особою, яка вчинила серію насильницьких злочинів на сексуальному ґрунті.

Методика розроблення профілів злочинців, що вчиняють багаточислні сексуальні злочини, залишається маловивченою і неналежно використовується вітчизняними правоохоронними органами у боротьбі з насильницькою злочинністю на сексуальному ґрунті.

Відсутність алгоритмів побудови психолого-криміналістичного портрету стандартизованих критеріїв для збирання інформації, необхідних при його розробленні, перешкоджає практичному застосуванню даного методу.

Незважаючи на низку недоліків методу, профілювання знаходить все більше прихильників у зарубіжній слідчій практиці, тому ми підтримуємо доцільність впровадження цих навичок для використання у діяльності правоохоронних органів України. Вищезначена пропозиція, за основним базисом, є стрижнем нашого дослідження.

Щодо науковості методу, то, за нашим поглядом, вона не повинна викликати сумнівів. Є ряд монографій і наукових публікацій за рубежом, зокрема в Російській Федерації підготовлено два дисертаційні дослідження. Метод пройшов досить ретельну перевірку практикою та довготривале впровадження у розвинутих країнах світу (США, Великій Британії, Данії, Німеччині тощо).

Література

1. Баранов П.П., Курбатов В.И. Юридическая психология. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. - 576 с.
2. Образцов В.А., Богомолова С.Н. Криминалистическая психология. - Москва, 2002. - С. 15-25, 80-95.
3. Баронин А.С. Психологический профиль убийц / Пособ. по криминальной психологии и криминалистике. - К., Изд. Паливода А.В., 2001. - 176 с.
4. Старушкевич А. Криміналістичне профілювання: наукове обґрунтування та проблеми використання у розслідуванні злочинів // Право України - К., 2004. - № 8. - С. 64-67.